

Марина Д. МИЈАТОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Најша САРАФОВА**

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Македонија

УТИЦАЈ КУЛТУРНИХ ТРАДИЦИЈА НА ОСТВАРИВАЊЕ ПОРОДИЧНИХ ПРАВА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ***

Апстракт: Овај рад истражује утицај културних традиција на остваривање породичних права на Косову и Метохији, са посебним освртом на односе између обичајног права и савременог законодавства. У контексту мултиетничког и постконфликтног друштва, културне норме играју значајну улогу у обликовању породичних односа, неретко утичући на њихово правно регулисање. Истраживање указује на често присутан конфликт између културних традиција и важећег законодавства, нарочито у областима брака, развода, старатељства и наследно-правних односа. Истраживање је засновано на анализи обичајног права, где се настоји утврдити како културне традиције обликују правну стварност и који се изазови јављају у хармонизацији традиционалних вредности са савременим законодавством.

Циљ овог рада је да испита на који начин културне традиције утичу на остваривање породичних права у овом региону, уз осврт на изазове који се јављају у примени закона у мултикултурном и постконфликтном контексту. Анализа се заснива на мултидисциплинарном приступу који обухвата емпиријску анализу, упоредно-правну методу и теоријске увиде из области социологије и права.

Резултати указују на значајну улогу културних традиција у обликовању породичних односа, али и на потребу за унапређењем правне свести и хармонизацијом између обичаја и закона. У закључку се истичу препоруке за јачање правне заштите породичних права кроз едукацију, реформе и ширење дијалога између традиционалних заједница и правних институција.

Кључне речи: културне традиције, породично право, Косово и Метохија, обичајно право, женска права, наслеђивање.

Културне традиције представљају суштински део идентитета сваког друштва, обликујући вредности, норме и односе међу људима. Идентитет се формира кроз људско деловање и међусобну интеракцију. Његово стварање условљено је различитим

* Научни сарадник, ORCID 0000-0003-4370-7690, marina.mijatovic@gmail.com

** Доцент, ORCID 0009-0008-2507-0095, natasa.sarafova@ugd.edu.mk

*** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

областима људског живота, као што су интимна, политичка, економска и културна сфера. Карактеристично за ове области је да појединци и заједнице кроз њих успостављају међусобну повезаност, интеракцију и узајамну зависност у процесу изградње идентитета. Управо кроз ове сфере људи размењују искуства и знања, откривајући сличности и разлике међу собом. На тај начин, кроз своје деловање, обликују како лични тако и колективни идентитет (Ђорлука 2014: 55–56). На Косову и Метохији, региону са сложеним историјским и културним наслеђем, ове традиције играју посебно важну улогу у креирању породичних односа. Међутим, утицај дубоко укореваних обичаја често доводи до сукоба са савременим правним оквирима, посебно у контексту породичних права, која обухватају области брака, развода, старатељства и наслеђивања. Историјски гледано, обичајно право на Косову и Метохији имало је значајну улогу у регулисању друштвених односа, често надмашујући формалне правне системе. У теоријским расправама, готово је општеприхваћено да се друштвени односи у оквиру сваке заједнице могу регулисати на два основна начина: посредством обичајног права и путем позитивноправних прописа. Неоспорно је да, посматрано кроз призму историјског развоја, обичајно право претходи писаним законима и представља најстарији облик нормирања односа међу људима. У том контексту, често се истиче теза да „сваки закон почиње са обичајем“, што указује на чињеницу да је управо обичај био први механизам регулисања социјалних односа у људским заједницама, док је настанак писаног закона уследио као формализација и институционализација већ постојећих обичајних норми (Станимировић-Дивац, 2023, стр. 29). Извор обичајног права, за разлику од позитивног права, не налази се у формалним прописима које доносе државни органи, већ у обичајима и традицијама који одражавају схватање правичности у одређеној друштвеној заједници. Обичајно право је постојало као примарни облик регулисања друштвених односа пре успостављања државних институција, а његова примена се наставља и у каснијим периодима, нарочито у околностима где државна власт није делотворна или где законодавство није обухватило све аспекте друштвеног живота. Српско правно наслеђе пружа занимљив увид у ову динамику. Иако је Душанов законик забрањивао коришћење обичајног права, оно је наставило да живи у народној свести дуго након званичног увођења писаних закона. На пример, члан 69. овог законика укидао је племенске скупштине слободних грађана, заменивши их судовима који су функционисали у оквиру државног апарата. Обичајни механизми, као што су *добри суд* или *суд добрих људи*, уступили су место формализованим институцијама, док је колективна одговорност, својствена обичајном праву, замењена индивидуалном одговорношћу куће или појединца. Ипак, потпуни нестанак обичајног права није остварен. Напротив, током османске владавине, оно је поново добило значајну улогу у српским заједницама. Са нестанком примена позитивног права услед поробљавања, сеоске заједнице су се ослониле на обичајно право као средство очувања друштвеног реда и културног идентитета. Ова појава сведочи о снажној повезаности обичајног права са народним животом и његовој способности да преживи упркос политичким и правним променама. Обичајно право, стога, представља не само историјски остатак већ и динамички елемент друштвеног живота који се активира у условима правне празнине или кризе. Његова примена

у различитим историјским периодима указује на дубоку укореееност у културном и социјалном контексту заједнице (Гавриловић, 2006: 127–128). Иако су модерни закони усвојени како би се обезбедила правичност и заштита свих грађана, традиционалне норме и вредности настављају да обликују друштвену реалност. Спој савременог законодавства и културних традиција ствара комплексну правну и социјалну динамику која захтева детаљнију анализу. Истраживање је од кључног значаја за разумевање динамике односа на Косову и Метохији, унапређење правне заштите и хармонизације обичаја са савременим правним нормама, што је посебно важно у контексту глобалних настојања за промоцију људских права и родне равноправности.

У модерном друштву људска права посматрају се као један од темељних правних института и као посебан правни систем. Представљају значајан део културног и правног наслеђа савремених заједница. Историјски развој људских права проистекао је из разноврсних друштвених, економских и политичких сукоба који су обликовали унутрашње односе у државама. Људска права су се првобитно појавила у оквиру националних правних система, као нужан предуслов за стабилност и хармонично функционисање друштва. Постепено су прерасла у концепт који превазилази границе појединачних држава, добијајући признање и заштиту на међународном нивоу. Крајем 20. века, значајан напредак у развоју међународног права довео је до тога да многа људска права најпре буду дефинисана и кодификована у међународним документима, као што су конвенције и уговори, пре него што су постала део националних правних поредака. Данас су она регулисана и заштићена кроз двоструки систем, унутрашњим прописима као што су устав и закони, и међународним инструментима. За спровођење и надзор над поштовањем људских права одговорни су и национални органи, попут судова и омбудсмана, и међународне институције, међу којима су посебно значајни међународни судови за људска права и разна уговорна тела. Овај интегрисани приступ осигурава ефикасну заштиту и остварење права, како на националном, тако и на глобалном нивоу. Људска права данас представљају универзалну вредност и суштински део правног и друштвеног поретка, доприносећи не само заштити појединца, већ и стабилности и напретку савремених друштава (Кривокапић 2016: 60).

Родна равноправност један је од темељних услова за изградњу демократског друштва, остваривање људских права, социјалну правду и мир, као и за економски и одрживи развој заједнице. Она подразумева једнаке могућности, права и приступе за жене и мушкарце у свим аспектима јавног и приватног живота, уз уклањање родних предрасуда и баријера. Овај принцип почива на универзалном праву на једнакост и недискриминацију, представљајући важан инструмент за унапређење друштвених односа и осигуравање праведног положаја сваког појединца. Родна равноправност обухвата не само формалну једнакост пред законом, већ и стварну равноправност у свакодневном животу, доприносећи хармоничном функционисању друштва. Улога родне равноправности сеже даље од појединачних права, јер она ствара предуслове за уравнотежен друштвени развој, економски просперитет и мирну коегзистенцију. Њена примена осигурава укључивање

и активан допринос свих чланова друштва, чинећи је кључним фактором за дугорочну стабилност и напредак (Ђоковић 2016: 9–10).

Обичаји су имали дуготрајан и сложен утицај на развој људских права и родне равноправности. У традиционалним друштвима, обичаји су често одређивали друштвене улоге и права појединаца, укључујући и положај жена, који је неретко био ограничен строгим патријархалним нормама. Такви обичаји су често служили као основ за искључивање жена из јавног живота и ограничавање њихових права на наслеђе, образовање или учешће у доношењу одлука. С друге стране, у одређеним историјским контекстима, обичаји су могли пружити и заштиту основних права у недостатку формалног правног система. Међутим, друштвеним развојем, обичајне норме су се суочиле са изазовима модерног доба, где су идеали људских права и родне равноправности постали кључни за реформу правних система. Данас, модерно право тежи да елиминира дискриминаторске аспекте обичаја и да успостави правни оквир који промовише равноправност и заштиту људских права, истовремено поштујући културну разноврсност. Овај процес укључује дијалог између традиционалних вредности и савремених принципа, како би се осигурала инклузивност и праведност за све чланове друштва.

КУЛТУРНЕ ТРАДИЦИЈЕ

Културне традиције представљају основу на којој се граде друштвене норме, укључујући и правила која регулишу породичне односе. Традиције, које се преносе кроз генерације, утичу на начин како друштва дефинишу и разумеју концепте породице, брака, наслеђивања и међугенерациских обавеза. Ове норме и праксе обликују не само социјалне интеракције, већ и правне оквире који их формално регулишу. У традиционалним друштвима, породични односи су се најчешће заснивали на неписаним правилима која су се дуго сматрала обавезујућим, често са снажним моралним и религијским утемељењем. Традиционално друштво претрпело је дубоке промене под утицајем ширења глобалне космополитске културе и модерног начина живота. Ипак, ово не значи да традиција нестаје са настанком посттрадиционалног друштвеног поретка. Напротив, глобализација и космополитизам често доводе до слабљења религијског фундаментализма и етничког идентитета, док истовремено подстичу динамичан начин живота обележен честим променама, иновацијама, већом мобилношћу и прекидима у традиционалним свакодневним обрасцима. Савремено друштво све више доводи у питање вредности традиционализма, што може резултирати носталгијом за прошлошћу. Међутим, када је та носталгија лишена критичког односа или историјске перспективе, она лако може прерасти у одбојност према садашњости и несигурност у односу на будућност. Јасно је да ни инсистирање на превазиђеним обрасцима, ни потпуно одбацавање традиције као ретроградне, не доприносе напретку друштва. Прогресивни друштвени и културни развој ослања се на разумевање и вредновање традиције. У савременим околностима, културни рад све више укључује истраживање културног наслеђа, историјских пракси и предања. Традиција је кључна не само за очување прошлости већ и за стварање предуслова за отвореност према другим културама

и јачање сарадње са народима из непосредног или ширег окружења (Божиловић 2010: 120). Однос према традицији је често двосмислен. С једне стране, некритичко уздизање прошлости, обојено меланхолијом и носталгијом, може спречити друштво да се суочи са изазовима садашњости. С друге стране, потпуно занемаривање и одбацивање традиције води ка губитку историјског контекста и значаја за формирање културног и колективног идентитета. Обе крајности указују на неразумевање значаја традиције за одрживи развој друштва, као и за изградњу веза међу генерацијама. Уместо радикалног одбацивања или носталгичног повратка традицији, савремено друштво треба да тежи њеној интеграцији у савремени живот. Традиција није само наслеђе прошлости већ и важан фактор у обликовању будућности. Њена критичка анализа и адаптација омогућавају да постане део иновативних приступа који истовремено поштују културне корене и одговарају на савремене изазове (Кордић-Косар 2018: 259). Теоријски оквир за проучавање утицаја културних традиција на породичне односе укључује приступе из различитих дисциплина. Социолошке теорије анализирају улогу традиција у формирању друштвених структура и вредности које регулишу породичне односе. Антропологија истражује разноликост традиционалних пракси у различитим културним контекстима, док правна теорија испитује како су те праксе инкорпориране у правне системе. Историјски приступ даје увид у развој и трансформацију традиционалних породичних норми кроз време. Једна од кључних карактеристика културних традиција је њихов утицај на улоге и одговорности унутар породице. Патријархални обрасци често намећу јасну поделу рада између мушкараца и жена. Мушкарци су традиционално носиоци одговорности за економску сигурност породице, док се од жена очекивало да брину о домаћинству и деци. Ови обрасци дубоко су укорени у многим заједницама, где се не само поштују већ и активно преносе као део културног наслеђа. Међутим, савремени трендови, укључујући борбу за родну равноправност и економске промене, доводе до преиспитивања и трансформације ових традиционалних улога.

Током „културне експлозије“ седамдесетих година 20. века, други талас феминизма утицао је на значајну промену у разматрању породице као социолошког феномена. Један од најзначајнијих доприноса овог правца био је увођење концепта рода као друштвене и историјске конструкције полних разлика, што је омогућило дубљу анализу питања моћи унутар породице и структурне неравноправности. У том контексту, репродуктивна улога жена описана је као „полна обавеза“ која је подржавала друштвену неједнакост и ограничавање њихове друштвене мобилности. Увођење концепта патријархата у социолошку теорију представља још један значајан допринос феминистичке мисли. Патријархат је дефинисан као систем друштвене доминације мушкараца који структурно потчињава жене. Овај систем, како су нагласиле феминистичке теоретичарке, огледа се у универзалним обрасцима сексизма, при чему род структурира не само лична искуства већ и темеље друштвених односа. Жене су, у том контексту, посматране као класа која је истовремено потцењена и потчињена, док је породица означена као институција која игра централну улогу у репродукцији ових образаца потлачености (Томановић-Станојевић 2024: 33-34).

У контексту Косова и Метохије, породични односи и улога традиционалних образаца посебно добијају на значају, с обзиром на историјски и културни оквир региона. Породица у овом подручју често представља основну друштвену ћелију која не само да чува идентитет и вредности заједнице, већ делује као механизам отпора у сложеним друштвеним и политичким околностима. Утицај патријархалних структура, које су дубоко укоренење у обичајима и културној баштини, видљив је у међугенерациским односима, али и у родној динамици. Ипак, у савременом добу долази до сукоба између традиционалних вредности и савремених концепата родне равноправности и људских права. На Косову и Метохији, овај сукоб се додатно компликује кроз питања етничког идентитета и културног наслеђа, где очување традиције често делује као начин одбране од асимилације, али истовремено може успорити напредак у домену родне равноправности и модернизације породичних односа. Жене на простору Косова и Метохије и даље се суочавају са бројним изазовима, укључујући дубоко укоренење родне предрасуде и ограничен приступ економским и друштвеним ресурсима. Упркос томе што им је законски гарантовано право гласа, традиционалне норме и патријархални обрасци често их искључују из активног учешћа у јавној и политичкој сфери. Друштвена очекивања намећу улогу жене као чуварке домаћинства, што сузбија њихов потенцијал за ангажовањем у јавним функцијама. Проблем родно заснованог насиља је и даље изражен, а жене се суочавају са различитим облицима угрожавања, од породичног насиља до трговине људима и сексуалног злостављања. Економска несигурност и висок ниво незапослености онемогућавају жене да пријаве насиље, што доводи до продубљивања кризе и угрожавања њихове основне сигурности и достојанства. У руралним срединама, где су традиционалне норме још снажније, жене остају у потпуној економској зависности од мушкараца у породици, што их чини подложнијима насиљу и другим облицима дискриминације (Мијатовић-Симијановић 2023: 184).

Културне традиције утичу и на правне норме које регулишу породичне односе. У многим традиционалним друштвима, обичајно право је играло кључну улогу у уређењу брачних, наследних и других породичних односа. Овакав облик права, који се ослања на неписане обичаје и вредности заједнице, често је био доминантан у периодима када формални правни системи нису били развијени или доступни. На пример, у контексту наслеђивања, традиције могу фаворизовати мушке наследнике, чиме се одржавају хијерархије унутар породице, али и крше принципи једнакости. У пракси се често јављају ситуације у којима, током расправе о заоставштини, нарочито када супруга надживи преминулог мужа који није оставио потомке, долази до вербалних сукоба између удовице и родитеља, браће или сестара покојника. Слична тензија може настати и у случајевима где је оставилац имао мушке потомке, јер блиски сродници преминулог често врше притисак на удовицу да се одрекне свог наследног дела у корист мушког наследника. Ови поступци обично проистичу из бојазни да би удовица могла отуђити наследство или ступити у нову брачну заједницу, задржавајући при том имовину добијену од покојника. Овакав начин размишљања, дубоко укоренењен у традиционалним нормама, узрокује несклад у примени савремених законских норми које штите права наследника, без обзира на пол или породични статус (Мијатовић-Балтезаровић 2023: 140).

Поред тога, традиционалне норме често обликују ставове према браку, посебно у погледу његовог закључивања, трајања и раскида. У многим заједницама, брак се не сматра само личним већ и друштвеним или економским уговором, који има за циљ очување породичних ресурса или успостављање савеза између породица. Ово може укључивати договорене или уговорене бракове, који су у супротности са модерним концептом индивидуалне аутономије и права на слободан избор партнера. Традиције могу утицати на регулисање односа између генерација у породици. Поштовање старијих, као једна од централних вредности у многим традиционалним заједницама, одражава се у обавези млађих генерација да брину о својим родитељима и осталим старијим члановима породице. Иако се овај принцип често схвата као морална обавеза, у неким случајевима он је интегрисан и у правне оквири. Насупрот томе, савремени правни системи све више подржавају индивидуалну одговорност и аутономију, што може изазвати тензије у заједницама са јаким традиционалним вредностима. На простору Косова и Метохије, културне традиције имају посебно значајну улогу у обликовању породичних односа. У овом региону, патријархални обрасци и обичајно право и даље играју важну улогу, нарочито у руралним срединама где модерни правни оквири још увек нису у потпуности прихваћени. Брак, наслеђивање и међугенерациске обавезе често се регулишу обичајним правом, које истовремено служи као извор стабилности и разлог за конфликте унутар заједнице. Упркос напорима за увођење савремених правних решења, дубоко укоренење традиције представљају изазов за имплементацију закона који промовишу једнакост и индивидуална права. Сложени однос између културних традиција и правних система представља кључну тему за разумевање породичних односа, не само на Косову и Метохији већ и у другим регионима са сличним социокултурним контекстом. Традиције и даље представљају кључну спону између формалног права и животне свакодневнице, док савремени изазови постављају питање како усагласити очување културног наслеђа са захтевом за правичнијим и савременијим правним решењима.

ПОРОДИЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ – УСМЕРЕНОСТ НА ЖЕНЕ

Породично право на Косову и Метохији представља сложену правну област која је еволуирала кроз векове, утицајем историјских, културних и друштвених фактора специфичних за овај простор. Породични односи су у великој мери обликовали друштвени живот на овим просторима, где је породица одувек представљала основну јединицу заштите, социјалне сигурности и узајамне подршке. Историјски гледано, породични односи на Косову и Метохији били су регулисани обичајним правом, које је одражавало патријархалну структуру друштва. Мушкарци су традиционално имали улогу носилаца домаћинства, док су жене преузимале одговорност за вођење дома и подизање деце. Положај жена на Косову и Метохији остаје сложен и осетљив, јер савремени процеси и друштвене промене наилазе на дубоко укоренење традиционалне вредности које обликују њихов статус. Жене су у многим аспектима живота и даље у подређеном положају, што је видљиво у свим

заједницама без обзира на етничке разлике. Имовинска права и власништво над имовином представљају један од најзначајнијих показатеља напретка у остваривању родне равноправности, али жене у пракси ретко имају користи од законских гаранција због наученог модела понашања, сиромаштва и недостатка образовања. Иако правни оквир на Косову и Метохији формално гарантује равноправност жена и мушкараца, дубоко укоренење културне норме и обичаји често спречавају његову примену. На тржишту рада, жене се суочавају са високим стопама незапослености. Више од 70% жена на Косову и Метохији није запослено, а у руралним подручјима овај проценат расте до алармантних 99,3% за жене са средњим образовањем. Неформални, неплаћени рад, који је углавном везан за породична имања, и даље представља њихову доминантну активност. Иако су жене присутне на неким руководећим позицијама, њихова улога у доношењу одлука остаје ограничена због патријархалне природе друштва које неретко омаловажава њихов допринос. Традиционални обичаји, као што су они утемељени у Канону Леке Дукађинија, значајно утичу на друштвени и правни положај жена у одређеним заједницама. Овај обичајни кодекс, који и даље има утицаја у изолованим, планинским подручјима, поставља мушкарце у центар породичног и економског живота, док жене остају у њиховој сенци. Иако постоје закони и институције за промоцију и заштиту права жена, њихова примена у пракси је отежана. Сиромаштво, недовољно образовање и страх од друштвених предрасуда, често спречавају жене да се залажу за остварење својих права (Tawil 2009: 21–23).

Породица, као основна јединица друштва, представља кључни ослонац за изградњу културног, социјалног и психолошког идентитета појединца. У светлу трансформација које погађају друштва на подручјима након етничких сукоба, породица не само да задржава своју централну улогу, већ постаје кључни фактор адаптације у условима институционалне нестабилности. Етнички сукоби и њихове последице довели су до поремећаја вредносног система, враћајући друштвене актере у оквире породичних заједница као примарних извора сигурности. У таквим околностима, породица се позиционира као простор основне подршке, обезбеђујући како материјалну, тако и емоционалну стабилност. Њена улога постаје доминантна у односу на остале институције и облике друштвеног организовања, чинећи је приоритетним простором за решавање животних недаћа. Динамика породичних односа у постконфликтним друштвима на Косову и Метохији огледа се у специфичним културним и друштвеним трансформацијама. У српским породицама приметна је промена традиционалног концепта ауторитета мушкарца, који је историјски био заснован на наслеђу и пореклу. Економска неизвесност, као и потреба за равноправнијом поделом породичних одговорности, довеле су до редефинисања улога унутар породице, где жене уживају активнију улогу у одржавању породичне целине, пружајући материјалну и психолошку подршку не само својој деци већ и партнерима и старијим члановима породице. Са друге стране, албанске породице на Косову и Метохији и даље су дубоко укоренење у патријархалним вредностима, где је индивидуални идентитет подређен колективним интересима породице. Ауторитет унутар ових заједница заснива се на понашању које инспирише поштовање чланова групе, а лични циљеви и амбиције често се жртвују у корист

породичне целине. Иако је учешће жена у економским активностима, нарочито у урбаним срединама, повећано, њихова позиција унутар породице остаје везана за традиционалне норме. Запослене жене често остају у оквирима породичне хијерархије, доприносећи очувању традиционалних вредности. Ове разлике у улогама и односима унутар српских и албанских породица на Косову и Метохији, истичу сложеност друштвених промена које погађају ово подручје. Иако су економски и институционални изазови унели извесне промене у породичне улоге, традиционалне вредности и културне норме и даље значајно утичу на положај жена у друштву (Миловановић 2014: 11–15).

Промене у области приватног и свакодневног живота, мада повремено присутне, често изазивају различите интерпретације, посебно у условима угрожене безбедности српске заједнице. Ове околности додатно наглашавају сложеност прилика које се односе на одрживост нових облика свакодневног функционисања на простору Косова и Метохије. Српско друштво, у целини посматрано, и даље тежи успостављању стабилних институционалних основа. Приоритети се значајно разликују међу регионима, било да су у питању краткорочни или дугорочни циљеви. Ипак, несигурни услови живота и недостатак јасно постављених циљева за будућност и даље представљају заједничке тешкоће. Због оваквих околности, истраживање свакодневног живота у Србији задржава своју актуелност и важност као релевантна тема за будуће анализе (Аритонових 2011: 375). Породично право на Косову и Метохији наставља да буде подручје где се сударају традиција и савремене тенденције. Напредак у овој области захтева интегративан приступ, који ће истовремено штитити културно наслеђе и прилагођавати се јединственим особеностима регионалног културног оквира.

КОНФЛИКТИ ИЗМЕЂУ ТРАДИЦИЈЕ И САВРЕМЕНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

Конфликти између традиције и савременог законодавства представљају значајан подвиг у друштвима где дубоко укорењени обичаји обликују свакодневни живот. На Косову и Метохији, ове тензије се посебно огледају у покушајима да се модерни правни оквир успостави у заједницама у којима су обичајна права и културне норме и даље доминантни. Овај проблем је сложен јер укључује не само правна, већ и социјална, економска и културолошка питања која одражавају динамику између прошлости и садашњости. Конфликти, односно друштвени сукоби, представљају неизоставан аспект људских заједница. Њихов настанак је условљен разликама у потребама, интересима и циљевима појединаца и група, због чега су присутни у свим друштвима и на свим етапама историјског развоја. Хипотетички, у друштву где би владала апсолутна једнакост међу свим члановима, сукоби не би постојали. Ипак, чак ни у најранијим људским заједницама, попут праисторијских хорди, није владала потпуна хомогеност. Разлике у статусу, базиране на полу или старосној доби, биле су довољан основ за појаву сукоба. Зато се може рећи да сукоби чине трајну карактеристику људских друштава, док је потпуно одсуство сукоба идеализовани концепт који је тешко достићи у стварности.

Узроци друштвених сукоба могу се пронаћи у бројним разликама које произлазе из интереса, друштвеног положаја и односа међу социјалним и професионалним групама, класама, етничким и верским заједницама. Те разлике укључују вредносне системе, циљеве, ниво образовања, културне обрасце, перцепције стварности и очекивања. Друштвени конфликти не одражавају само разлике међу појединцима и групама, већ и садржај друштвених активности, специфичне животне услове заједница, као и карактеристике политичког система. Мере силе, примењене ради очувања постојеће друштвене структуре и односа, додатно обликују појаву и развој конфликата. Све док се интереси, потребе и тежње формирају на основу друштвеног положаја, а друштвене активности усмеравају ка различитим циљевима, сукоби међу групама остају неизбежан елемент друштвене динамике. Сукоб интереса, који је суштински везан за плуралистички карактер сваког друштва, често је основа напетости и неспоразума. Један од значајних узрока друштвених сукоба лежи у чињеници да друштва ретко располажу довољним ресурсима, било материјалним, културним или симболичким, да задовоље потребе свих чланова. Ограничени ресурси или осећај неправде по питању истих, доприносе незадовољству и перцепцији неравноправности, што додатно утиче на негативан доживљај стварности код појединца. Оно што се дешава у умовима људи, њихова уверења, ставови и тумачења, може бити пресудно за појаву и ескалацију друштвених сукоба. У основи многих друштвених сукоба лежи несагласност између очекивања и стварности. Наиме, сукоби често настају када одређене групе верују да је њихов приступ материјалним добрима, културним капиталом или симболичким вредностима, неправедно ограничен или онемогућен од стране супротстављених група. Овај осећај неправде не само да продубљује немир него и отежава успостављање компромиса. Поред тога, друштвени конфликти су динамични и њихов интензитет варира у зависности од ширих друштвених, економских и политичких услова. У временима политичке нестабилности или економске кризе, сукоби често ескалирају, јер је присутна борба за очување или унапређење присвојених привилегија и позиција. С друге стране, у ауторитарним системима, сузбијање конфликата репресивним методама може донети привремену стабилност, али дугорочно гледано, овакви приступи обично доводе до дубљих подела и нових тензија (Ђукић 2018: 194–195). Утицај власти на друштвене односе представља један од кључних извора социјалних сукоба. Уколико се власт сагледава као незаобилазни елемент друштвеног функционисања, њено порекло можемо пратити до најранијих облика људских заједница, где су обреди, обичаји и закони служили као средства регулације заједничког живота. Растућа сложеност друштвених односа и хетерогеност заједница довели су до развоја система власти који спаја елементе регулације и доминације. Власт, у том контексту, има двоструку улогу. Са једне стране, омогућава стабилност друштвеног поретка, док са друге стране одржава одређену хијерархију унутар заједнице. Појава демократских система довела је до преиспитивања традиционалног концепта власти као искључиве доминације, отварајући пут за веће учешће појединаца и група у процесима одлучивања. Међутим, основна сврха власти остала је иста, да путем различитих облика утицаја и посредовања обезбеди стабилност друштва, али и да одговори на све оно што би потенцијално, односно, што угрожава њено функционисање.

У практичном смислу, власт настоји да неутралише друштвене напетости, спречи конфликте и подстакне развој друштвених структура. Теоријске дефиниције власти често је описују као моћ која омогућава потчињавање других, али овај концепт обухвата и њену способност да делује као интегративна снага у друштву. Конфликти настају када власт изгуби равнотежу између регулаторне функције и елемента доминације, што доводи до неповерења и отпора код појединаца или група. Стога, друштвена стабилност зависи од способности власти да се прилагоди изазовима савременог доба, чувајући истовремено своју легитимност и ефикасност (Ђукић 2018: 198)

Један од најупечатљивијих аспеката друштвеног конфликта односи се на питање родне равноправности. Иако је савремено законодавство формално увело једнака права за жене и мушкарце, пракса често показује да традиционалне норме доминирају у одлучивању о кључним питањима као што су наслеђивање, брак и породични односи. Сукоби се не ограничавају само на питања родне равноправности, већ обухватају и друге аспекте породичног и друштвеног живота. Савремени правни оквир, заснован на индивидуалним правима и слободама, често је у супротности са традиционалним вредностима које наглашавају колективни интерес и прилагођавање заједници. На пример, обичајно право поставља одређене улоге унутар породице, где се од мушкараца обично очекује да обезбеде финансијску стабилност, док је женама поверена брига о породичном животу и васпитању потомства. Савремени закони, с друге стране, инсистирају на равноправном учешћу оба партнера у свим аспектима породичног живота, што често доводи до несугласица у породицама које су традиционално организоване. Ови конфликти нису ограничени на руралне средине, где је традиција обично снажнија, већ су присутни и у урбаним подручјима. У градским заједницама, модерни утицаји, попут образовања и запошљавања, доприносе постепеној еманципацији појединаца, али истовремено изазивају сукобе са породичним и заједничким очекивањима. У том контексту, савремено законодавство може бити перципирано као претња културном идентитету, што додатно отежава његову примену. Конфликти између традиције и савременог законодавства представљају значајан изазов за друштва која се налазе на раскршћу старих и нових правних и социјалних система. Традиционалне норме, дубоко укореењене у културном контексту, често се сударају са савременим законским оквирима, који се све више усмеравају на усаглашавање са међународним стандардима. Овај сукоб није само правни, већ и социјални, јер се односи на вредности и принципе који су заједнички за једну заједницу, али и на потребу за прилагођавањем глобалним правним захтевима. Поставља се питање како интегрисати савремене међународне правне стандарде са дубоко укореењеним локалним традицијама које не увек у потпуности препознају или прихватају те нове правне норме. Традиционалне правне и друштвене структуре у неким случајевима не коегзистирају лако са савременим законодавним оквирима, што доводи до конфликтних ситуација унутар друштва. У том смислу, сукоби између традиције и савременог законодавства захтевају пажљив приступ у интеграцији старих и нових правних норми, како би се обезбедила правна и друштвена стабилност. У случају Косова и Метохије, ови сукоби постају још израженији јер локалне заједнице и даље држе до својих традиционалних норми,

али истовремено морају да се прилагођавају правним и политичким оквирима које налаже међународна заједница. Задатак који стоји пред овим друштвима није само правни, већ и дубоко друштвени и културни, јер се односи на усклађивање историјских и културних вредности са новим политичким и правним структурама (Кривокапић 2012: 63–64). Конфликти између традиције и законодавства могу се посматрати и као део ширег процеса друштвених промена. У многим случајевима, људи виде модерне законе као наметнуте споља, а не као природан развој друштва, што додатно ојачава везаност за традицију. Закон, као формално правило, мора бити у складу са прописаним процедурама и формама које одређује устав, али и језичким стандардима који осигуравају прецизност и јасноћу правних норми. У овом контексту, законски прописи не представљају само средство за регулисање односа у друштву, већ и основну гаранцију заштите права, како индивидуалних, тако и мањинских. Право, као непоколебљиви принцип који стоји изнад државе, служи као основа за сваку државно-правну организацију људске заједнице. Као највиши правни акт, Устав, а затим и закони, као други по хијерархији, треба да задовоље стварне потребе друштва, водећи рачуна о општеприхваћеним и легитимним циљевима заједнице. Једино правни акти који су у складу са овим принципима могу поставити границе власти, чиме се осигурава да власт не пређе своје овлашћење и не угрози основна права и слободе. Тако, правни поредак не само да регулише односе у друштву, већ и спречава превласт политичке моћи, стварајући унутрашњи баланс између интереса државе и права појединца (Манић Петрониолос, Леденичан и др. 2018: 54–55).

У контексту Косова и Метохије, ови изазови додатно су условљени политичким и економским околностима. Нестабилан институционални оквир и недостатак ресурса за спровођење закона отежавају напоре за усклађивање савремених правних норми са културним специфичностима. Упркос томе, постоје примери добрих пракси где су кроз сарадњу између институција, локалних заједница и међународних организација успостављени модели који истовремено поштују културне вредности и унапређују људска права. Сукоби између наслеђених обичаја и модерних правних норми захтевају стрпљив и холистички приступ који ће уважити специфичности региона, али и промовисати универзалне вредности правде, равноправности и људских права. Успех на овом пољу биће одраз способности друштва да интегрише своју прошлост у визију будућности, без губитка сопственог идентитета.

ЗАКЉУЧАК

С обзиром на дубоку везаност друштвених и правних структура за културне обичаје, питање прилагођавања традиционалних вредности савременим правним стандардима и међународним правима представља озбиљан задатак. Традиција и законодавство нису увек у складу, а сукоб између њих често резултира потребом за тражењем компромиса који ће одговорити на савремене потребе, али истовремено уважити дубоке културне и породичне вредности. Културне традиције и породични односи имају важну улогу у одређивању правног система, нарочито у друштвима у којима су обичаји дубоко укорени. У таквим друштвима, породица није само основна јединица друштвеног живота, већ и главни носилац вредности

које обликују правне норме. Међутим, ове традиције понекад ступају у конфликт са савременим правима која гарантују равноправност, личну слободу и заштиту индивидуалних права. С једне стране, постоји потреба за заштитом породичних веза и традиционалних вредности, али с друге стране, мора се осигурати и заштита људских права, посебно права жена, деце и других осетљивих група. Жене су често најосетљивије по питању обичајних правила јер су дубоко обликоване друштвеним и културним нормама које су их окруживале од најранијег детињства. Оно што се сматра исправним и прихватљивим у њиховом окружењу, било да је то породица, заједница или шира социјална структура, у великој мери утиче на њихову перцепцију света, али и на начин на који разумеју своје место у том свету. Традиционални обичаји који се преносе са генерације на генерацију носе и дубоко укоренење вредности које могу бити у супротности са савременим концептима равноправности и права жена. Тиме што одрастају у овим условима, жене усвајају обичаје који могу ограничавати њихову слободу, одређивати улогу у друштву и породици, као и начин на који ће се понашати у јавности и приватном животу. Традиционалне вредности могу обликовати њихову самопроцену, али и стереотипе који ће их пратити током живота. Ова укоренења уверења су снажно присутна и углавном утичу на сваки аспект живота, од одлучивања о изборима у каријери до опредељивања за животне партнере и породичне улоге. Иако је у савременом друштву видљив напредак у еманципацији жена, као и у њиховој едукацији и оснаживању, чињеница је да многе жене, чак и оне које су образоване и самосвесне, понекад поклекну пред овим обичајима. То не значи да су оне мање снажне или мање способне да се боре за своја права, већ да традиционални обичаји и вредности понекад делују као невидљиви, али снажни окови који их задржавају у узорцима понашања на које су навикле од малих ногу. Примера ради, жене које су одрасле у културама које су засноване на традиционалним обичајима који дефинишу улогу жена у породици и друштву, могу имати потешкоћа да се ослободе тих обавеза и улога, чак и ако их те улоге ограничавају. Без обзира на едукацију и самосвест, дубоко укоренења уверења о томе шта жена "треба" да буде и шта се од ње очекује, теже се превазилазе. У неким случајевима, ова питања нису само лична, већ и колективна, јер друштво као целина често врши притисак на појединце да се уклапају у већ успостављене традиције и обичаје. То значи да, иако су жене све више свесне својих права и боре се за једнакост, постоји дубок утицај традиције који је врло тежак за превазилажење. Чак и када достигну високе нивое образовања и еманципације, многе жене остају под великим утицајем друштвених норми које су их обликовале у младости, те је потребно време и активна промена ових дубоко укоренењих веровања да би се постигла праведност и равноправност. Ова чињеница не значи да жене неће наставити да се боре за своја права, већ да ће процес промене трајати дуго и захтевати снажан напор не само на појединцима, већ и на друштву као целини.

Сукоби старог и новог су неизбежни, али то не значи да решења нису могућа. За разлику од ранијих времена када је власт имала готово неограничену моћ да намеће нове законе, данас постоји потреба за инклузивним и уважавајућим приступом који ће омогућити да се поштовање права на индивидуалну слободу и равноправност комбинује са очувањем културних и породичних традиција. Улога власти

је да успостави равнотежу између ових елемената, обезбеђујући не само правни поредак већ и очување стабилности друштвених вредности. Законодавне институције имају обавезу да изнађу равнотежу између потребе за заштитом индивидуалних и мањинских права и уважавања дубоко укоревених традиција које чине основе друштвеног живота. Модерно друштво и правни систем морају бити отворени за адаптације које ће омогућити да се очувају важне културне вредности, али истовремено поштују савремени принципи правде, равноправности и људских права.

Промене су увек непредвидиве, и многи их виде као претњу или као нешто што ремети постојећи ред и сигурност. Излазак из зоне комфора може бити веома тежак, јер подразумева одлазак из окружења које познајемо и у којем се осећамо сигурно. Међутим, овај корак је неопходан ако желимо да напредујемо као друштво. Промене, неугодне у почетку, некад се на крају показују као благотворне, и то не само за појединце већ и за целокупну друштвену заједницу. Напредак није могућ без реформе старих образаца, било да се ради о културним, правним или економским променама. Понекад се чини да су нова правила и закони драстични и тешки, али су нужни како би друштво расло, уједначило се и напредовало. Оно што је важно јесте да, уместо да избегавамо промене, треба да их прихватимо као неизбежни део напретка који ће на крају користити свима. У савременом друштву, један од највећих проблема је недостатак емпатије у правилима и законима који се доносе. Чињеница, многи од ових закона не разматрају довољно дубоко ситуације у којима се људи налазе, нити узимају у обзир њихове животне околности, али уколико се правилно примењују, могу указати друштву на одређена понашања, утичући на то да људи своје одлуке и поступке сагледају из других перспектива и да разумеју последице које те одлуке могу имати. Друштво би морало да постане свесније реалности која га окружује, склоније да приступи свим питањима и проблемима не само из личног угла, већ из шире перспективе која узима у обзир разноврсне интересе и потребе свих чланова заједнице. Када је реч о породичним односима, они су стуб друштва. Породица није само основна социјална јединица, већ је и место у којем се обликују основне вредности, поштовање и међусобна подршка. Породични односи су јачи и здравији када су подржани сталним напредовањем и еволуцијом. Наравно, неке породице се суочавају са великим проблемима, али то није разлог да се потпуно одустане од покушаја решавања проблема. Потражити савет, разговарати са стручњацима или учествовати у саветовању није знак слабости, већ снаге. Породица је основни носилац људског бића јер без породице не би било ни друштва. Однос између чланова породице, односно подршка која постоји међу њима, суштински је важан за опстанак друштва у целини. Људи нису рођени да буду сами. Ми смо бића која су створена да живе, раде и стварају у заједници. Човечанство је од својих почетака зависило од сарадње и међусобне помоћи. У савременом друштву, где се брзо развијају технологија и глобализација, ова веза између појединца и друштва добија нове обресе, али основни принцип остаје исти, а то је да ће људи увек бити снажнији и успешнији када делују заједно. Због тога је изузетно важно да се породични односи подржавају и да настојимо у томе да их учинимо чвршћим. Однос између родитеља и деце, партнерске везе, али и односи унутар ширих породичних кругова имају пресудну улогу у одређивању будућности сваке појединачне личности, али и целокупног друштва.

Улагати у породичне вредности и подршку породичним односима значи улагати у будућност друштва. Због тога је важно да поред закона и друштвених структура које регулишу однос појединца и друштва, постоји и активна подршка која долази из самог срца заједнице, из самих породица. Помоћ и разумевање које чланови породица пружају једни другима, као и колективна свест о важности породице, чиниће наше друштво стабилнијим, емпатичнијим и успешнијим на дуге стазе. Такође, неопходна је реформа правних оквира који регулишу породичне односе, како би они били у складу са савременим стандардима људских права, али и са специфичним потребама локалних заједница. Кључна компонента овог процеса је и ширење дијалога између традиционалних заједница и правних институција, како би се дошло до разумевања и интеграције традиционалних вредности са савременим правним стандардима. Оваква стратегија допринеће успостављању ефикасније синергије између правних норми и друштвених околности, обезбеђујући тиме свеобухватну и контекстуално релевантну заштиту породичних права.

ЛИТЕРАТУРА

- Аритонових 2011: Ивана Аритонових, *Истраживања свакодневице женске популације у српском друштву (Усмереност на Косово и Метохију)*, Баштина 31, Институт за српску културу Приштина–Лепосавић, Лепосавић.
- Божиловић 2010: Никола Божиловић, *Традиција и модернизација (Европске перцепције културе на Балкану)*, Социологија, вол. 52. бр. 2. Социолошко удружење Србије и Црне Горе, Београд и Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд: Институт за социолошка истраживања.
- Гавриловић 2006: Данијела Гавриловић, *Правни народни обичаји (обичајно право) код Срба*, Годишњак за социологију, бр. 2. Ниш: Филозофски факултет.
- Ђукић 2018: Станимир Ђукић, *Узроци друштвених конфликта и управљање конфликтима у условима кризе*, Војно дело, бр. 3. Београд: Министарство одбране Републике Србије.
- Кордић-Косар 2018: Николина Корић, Биљана Косар, *Традиционалне свјетковине као компоненти културног туризма Србије*, Култура, наслеђе и развој туризма (Sitcon), Београд: Сингидунум.
- Кривокапић 2012: Борис Кривокапић, *Обичајна правна правила у међународном праву*, Мегатренд ревија, вол. 9. бр. 3. Београд: Универзитет „Мегатренд“.
- Кривокапић 2016: Борис Кривокапић, *Природа људских права*, Мегатренд ревија, вол. 13. бр. 2. Београд: Универзитет „Мегатренд“.
- Манић Петрониколос-Леденичан и др. 2018: Јелена Манић Петрониколос, Биљана Леденичан, Наташа Димитријевић, Јелена Поповић, Јелена Глишић, *Номотехника и правничко расуђивање*, Програм Уједињених нација за развој у Србији и Правни факултет Универзитета у Београду.
- Мијатовић-Балтезаревих 2023: Марина Мијатовић, Боривоје Балтезаревих, *Жене наследници – културолошки и правни аспекти*, Knowledge – International Journal, Skopje: Institute of Knowledge Management, Vol.55. No. 1.
- Мијатовић-Симијановић 2023: Марина Мијатовић, Јован Симијановић, *Свајанс жена на Косову и Метохији: историјски и правни оквир*, тематски зборник научних радова Косово и Метохија кроз чињенице, тумачења и симболе, Лепосавић: Институт за српску културу Приштина.
- Миловановић 2014: Ивана Миловановић, *Свакодневица жена у пострајној породици – случај севера Косова и Метохије*, Социолошки годишњак, бр. 9. Пале: Социолошко друштво Републике Српске и Српско социолошко друштво Београд.

- Станимировић-Дивац 2023: Војислав Станимировић, Уна Дивац, *Обичајно и позитивно право у Србији*, Архив за правне и друштвене науке, вол. 118. Београд: Институт за политичке студије.
- Томановић-Станојевић 2024: Смиљка Томановић, Драган Станојевић, *Социологија породичног живота*, Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања.
- Ђокић 2016: Сања Ђокић, *Родна равноправност у Србији: стање и перспективе*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Ђорлука 2014: Бојан Ђорлука, *Идентитет између традиције и конструктивизма*, Социолошки годишњак, Пале: Социолошко друштво Републике Српске и Српско социолошко друштво Београд.
- Tawil 2009: Edward Tawil, *Imovinska pravana Kosovu: Ukletu naslede jednog društva u tranziciji*, Njujork: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu.

Marina D. MIJATOVIĆ

Nataša SARAFOVA

THE INFLUENCE OF CULTURAL TRADITIONS ON THE IMPLEMENTATION OF FAMILY RIGHTS IN KOSOVO AND METOHİJA

SUMMARY

This paper explores the influence of cultural traditions on the implementation of family rights in Kosovo and Metohija, with a special focus on the relationship between customary law and contemporary legislation. In the context of a multiethnic and post-conflict society, cultural norms play a significant role in shaping family relations, often influencing their legal regulation. This research points to the frequent conflict between cultural traditions and applicable legislation, particularly in the areas of marriage, divorce, guardianship and inheritance. The research is based on an analysis of customary law, which seeks to determine how cultural traditions shape legal reality and what challenges arise in harmonizing traditional values with contemporary legislation.

The aim of this paper is to examine how cultural traditions influence the realization of family rights in this region, with a focus on the challenges that arise in the application of the law in a multicultural and post-conflict context. The analysis is based on a multidisciplinary approach that includes empirical analysis, comparative law method, and theoretical insights from the fields of sociology and law.

The results indicate the significant role of cultural traditions in shaping family relations, but also the need to improve legal awareness and harmonise customs and laws. The conclusion highlights recommendations for strengthening the legal protection of family rights through education, reforms and expanding dialogue between traditional communities and legal institutions.

Keywords: cultural traditions, family law, Kosovo and Metohija, customary law, women's rights, inheritance.